

Галина Яворська

Роздуми про свободу

(Рецензія на книгу Віри Валле
«Жага свободи»¹)

В українському суспільстві сформувався відчутний запит на осмислення постмайданної ситуації, запит на індивідуальний, гранично широкий вислів на складні й болісні теми. У своїй новій книзі «Жага свободи» Віра Валле пропонує власну відповідь на цей запит.

Свобода є найвищою цінністю для людини, для суспільства, для нації – ось вихідна теза й головна тема цієї книги. Зміст праці у вступній частині позначено як «роздуми про свободу» (с. 8). Поняття *роздуми* є для авторки особливо значущим, у її попередній праці «Корупція: роздуми після Майдану» (2016) воно навіть винесено до заголовка. Нова книга також належить до роздумів, досить рідкісного жанру, який має поважну культурну – філософську й літературну – традицію, але нині майже не трапляється. Й не випадково, бо процес роздумів потребує тиші і нескvapності, які в наш поспішний час – ледь не анахронізм.

У своєму еталонному вигляді роздуми вимагають відстороненого спокою, недарма латинське слово *meditationes* – роздуми, споріднене з «медитацією». Трактат Рене Декарта «*Meditationes de prima philosophia*» (1641 р.) можна вважати зразком цього жанру для подальшої європейської традиції. Відтоді роздуми – це міркування про надзвичайно важливі й водночас досить абстрактні речі².

¹ Віра Валле. Жага свободи. – К.: Видавель Олег Філюк, 2017. – 312 с.

² Донедавна здавалося, що цей жанр маргіналізувався, перемістився у сферу шкільного викладання, у вигляді т. зв. твору-роздуму (наприклад, твір-роздум про сенс людського життя, про вчинки людей, про дружбу), та поп-культуру, хоча і тут зберіг зв'язок із ключовими проблемами

З часом сувора логічна стрункість Декартового першоджерела, зосередженість на методі мислення поступилися акцентом на суб'єктивності погляду та оцінок предмета аналізу. А емоційну відстороненість замінила або доповнила особиста залученість. У сучасному контексті згадка про *роздуми* недвозначно підкреслює особливу значущість обраної теми, широту проблематики, підсвічує амбітність задуму і водночас відстоює право на суб'єктивність авторського погляду.

У книжці Віри Валле, досить далекій від картезіанської традиції, знаходимо сполучення чіткості викладу з особистим емоційним поглядом на речі. Потяг до свободи – це, згідно з назвою, жага, тобто нестримне бажання, прагнення, пристрась. І книжка пропонує нам пристрасний погляд на свободу у зв'язці з вивіреною раціональною аргументацією.

«Жага до свободи» складається з трьох розділів, відповідно до трьох розглянутих авторкою аспектів свободи – індивідуального, економічного та політичного. Перший розділ присвячений свободі як природному прагненню людини. Авторка розпочинає виклад з ідеї про свободу в європейській філософії, окреслює сферу роздумів та проблем, обираючи для себе тих авторів і ті ознаки свободи, які здаються їй найбільш суттєвими.

Приклади розуміння свободи в античних мислителів, у німецькій класичній філософії та у німецьких романтиків, думки Канта і Руссо – все це потрібно авторці для того, щоб зробити загальний висновок про вільних людей, які існували «на всіх

ми філософії і моралі. Однак нинішня ситуація в Україні сприяє поверненню роздумів до «високої» культури.

етапах розвитку людства». «Вони рухали історію вперед» (с. 22).

Приклад Сократа дозволяє авторці поміркувати на тему зв'язку мислення та свободи, очікувано вводячи до цієї тріади тему смерті. Авторка оцінює смерть Сократа, фокусуючись не на проблемі індивідуального вибору як граничного вияву свободи, а з погляду дій суспільства, що приречило філософа на смерть і тим самим зреклося, на її думку, свободи як найвищої цінності людського життя. Для читача важливо, що індивідуальні та суспільні аспекти свободи у книжці виступають разом, доповнюючи і відтіняючи смисли людської свободи аналізом соціальних настанов та обмежень. Далі ця лінія викладу продовжується у підрозділах, присвячених поняттю ціни свободи та специфіці індивідуальної свободи в умовах соціуму споживання.

Тут розглянуто думки Джона Стюрта Міла, Еріка Фромма, Мартіна Гайдеггера і, звичайно, Жана Бодрієра з його ідеями про суспільство споживання, яке впливає специфічними засобами на поведінку індивіда та його спосіб мислення. Примхливе переплетення тем, поєднання ключових екзистенційних проблем з актуальними питаннями існування сучасних суспільств, такими як принцип свободи інформації, супроводжує вільний хід авторської думки, яка, попри суб'єктивність та видиму фрагментарність, міцно тримається свого головного предмета – свободи. Завершується перший розділ темою гри, що подається в аспекті філософії, теорії ігор та психології.

Виклад у цьому та наступному розділах перемежається невеличкими етюдами про постаті Сократа, Януша Корчака, Любомира Гузара, Андрія Сахарова, Єжі Гедройця, Ханни Арендт, Василя Стуса, Дмитрія Шостаковича, Мустафи Джемілева, Лешка Бальцеревича та інших, які були і є, на думку авторки, тими «вільними людьми», завдяки яким людство рухається вперед. Сам цей список є результатом вільного вибору і демонструє сміливість і впевненість Віри Валле у своєму законному праві мати власних моральних та інтелектуальних авторитетів і розповідати про них читачеві.

Водночас персоналії, на яких натрапляємо у книзі Віри Валле, надають не тільки інформацію про особисті інтереси та вподобання авторки, деякі деталі її особистої біографії, якими вона щиро і зворушливо поділилася у Пролозі. Перелік важливих для теми свободи й особисто для авторки людей дає поживу до роздумів про залежність наших життєвих орієнтирів від часу та доби, у яких кожному випадає жити.

Наскільки можна зрозуміти, прогрес у контексті роздумів про свободу Віра Валле вважає безумовною цінністю. І цей, по суті, оптимістичний погляд на людину, суспільство та світ має водночас тішити та втішати читача.

Другий розділ книги присвячений досить спеціальним питанням економічної свободи, конкуренції та монополій. Будучи доктором філософії у галузі економіки, авторка почувається вільно у цій стихії, на відміну від неспеціаліста-рецензентки, яка не наважується оцінювати тези та висновки, пов'язані зі свободою підприємництва в Україні, а також інші фахові речі. Хоча підрозділ про проблеми інтелектуальної власності, потрактованої як приватна монополія, буде цікавим і корисним для всіх, хто займається інтелектуальною працею та споживає її результати в умовах сучасного суспільства. Цікавою також є спроба аналізу питання про конкуренцію як основу вільної економіки з опорою на особливості виявів конкуренції у природі. Авторка розуміє обмеженість таких аналогій, оскільки конкуренція в економіці, на відміну від конкуренції у природі, «піддається певному (хоч і не завжди достовірно точному) прогнозуванню» (с. 187). В окремих підрозділах розглянуто питання про розвиток економічної конкуренції та лібералізм. «Конкуренція створює різноманіття. Вона слугує фактором розвитку і прогресу» (с. 193) – з цим висновком можна тільки погодитися.

Найбільш цікавою для мене особисто є третій, заключний розділ книги під назвою «Держава та свобода». Природа владних відносин є однією з ключових для сучасного соціально-гуманітарного знання, крім того, ця проблема входить до кола моїх особистих наукових зацікавлень, спрямованих на дослідження зв'язку мови та влади, семантики, політичного дискурсу тощо. Знайомство з працею Віри Валле дає можливість розширити обсяг знань про владу в контексті функціонування держави та її інститутів. Я ніколи раніше не ставила перед собою питання про те, якою має бути ідеальна держава, як робить це авторка. Хоча цікавилася утопіями та окремими випадками їхньої реалізації.

У цьому розділі приділено закономірну увагу поглядам Мішеля Фуко, що дає читачеві своєрідний дороговказ для розуміння головних авторських тез. Поняття «паноптикуму», з яким Фуко порівнює владу, вдало пояснює особливості жорстких і жорстоких владних практик. Критика системи освіти, поняття дисципліни, репресивний контроль за діями людини, техніками розподілу її

часу – усі ці методи використовуються для втручання в приватне життя, і суб'єктом цього втручання є держава та державні інститути.

У розділі охоплено широкий спектр проблем, починаючи від проблеми психологічного впливу влади на особистість і завершуючи проблемами діяльності громадянського суспільства. Останній підрозділ цього розділу має промовисту назву – «Демократія: випробування свободою», у ньому авторка торкається вкрай актуальних для сучасної України питань, приділяючи окрему увагу принципу верховенства права і його ігноруванню та юридичним аспектам у дотриманні гарантій демократичних прав та свобод. Говорячи про «соціальні чесноти» демократії, авторка зупиняється на поняттях довіри, поваги, толерантності, окремо підкреслюючи роль відваги як чесноти, необхідної для політичної діяльності (с. 273). У кінцевій частині розділу йдеться про особливості української демократії, про перешкоди на шляху трансформацій нашої держави, слабкість демократичних інституцій. Авторка не виключає нового

сплеску енергії спротиву, оскільки, на її думку, вимоги Революції Гідності все ще стоять на порядку денному.

На жаль, залишаються не відміченими наявні результати України у проведенні реформ та, головне, успішне протистояння російській агресії, що забезпечило збереження державного суверенітету України в умовах окупації частини її території та продовження бойових дій на Донбасі з майже щоденними людськими жертвами.

Мені хотілося б також бачити таку книжку ретельніше відредагованою, зокрема в частині написання власних імен філософів.

Книга завершується Епілогом з тезовим викладом підсумків роздумів про свободу, а після бібліографічного списку як додаток подано Українську хартію вільної людини, укладену учасниками групи Першого грудня. Текст Хартії вдало композиційно завершує цю оригінальну за жанром книгу.

Habent sua fata libelli, як справедливо казали в античну давнину. Побажаємо цій книжці та її авторці вдалої долі.